

О. Корнат

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ПРАВА ОСОБИ НА ЖИТТЯ З ДОТРИМАННЯМ ГАРАНТІЙ ВІРОСПОВІДАННЯ

Проаналізовано юридичні аспекти забезпечення органами державної влади права особи на життя з дотриманням гарантій віросповідання. Наведено аналіз чинного законодавства в контексті регулювання державою України питання релігії та діяльності релігійних організацій. Звернено увагу на кримінально-правове регулювання порушення чинного законодавства щодо свободи віросповідання, а також з'ясовано умови правомірності обмеження права особи на свободу віросповідання.

Ключові слова: державне управління, юриспруденція, суспільство, свобода віросповідання, релігійна організація, закон, релігія.

Демократична держава, де діють норми основного закону – Конституції, є відкритою для різноманіття світоглядно-релігійних переконань та ґрунтується на таких принципах, за яких особа має право на вільний розвиток своєї особистості, вільне вираження своїх поглядів, разом із відповідальністю, яку така особа несе за свої діяння. Однак право на свободу переконань може суперечити правам інших осіб та основоположним юридичним принципам, на яких побудована сама держава. Такі приклади є добре відомими з історії і наявні на сучасному етапі (наприклад, тероризм). Феномен вчинення особами дій на ґрунті їх світоглядних переконань чи релігійних поглядів завжди виникатиме в суспільстві.

З огляду на це, актуальним є питання колізії між поняттями особистої віри особи та загальнообов'язковими нормами поведінки, встановленими та санкціонованими державою, а також співвідношення у цьому контексті права особи на свободу переконань та інших соціальних цінностей, зокрема захисту життя. Ґрунтовний аналіз цієї проблематики дасть змогу встановити межі між особистою свободою осіб у вираженні своїх релігійних переконань та іншими соціальними благами, а також умови правомірного втручання апарату держави у діяльність релігійних організацій, що діють на її території.

Проблеми захисту та реалізації права на свободу віросповідання в юридичній літературі досліджували П. Рабінович, С. Шевчук, Г. Сергієнко, Д. Вовк, Є. Ткаченко, І. Швидченко. Водночас актуальною залишається проблема захисту життя органами державної влади в контексті проголошеного права на свободу віросповідання, а також меж правомірного втручання держави в діяльність релігійних організацій.

Мета статті полягає у визначенні впливу свободи віросповідання особи на завершення нею життя відповідно до законодавства України, а також умови правомірного обмеження державою такого права.

Свобода віросповідання є фундаментальною складовою першого покоління прав людини. Водночас це право є одним з найбільш оспорюваних. Наприклад, у Великобританії, а також в інших державах Західної Європи та в ЄС загалом, коли виникає питання про обмеження свободи віросповідання, Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) є певним вартовим, який визначає межі свободи віросповідання у цих державах [1].

Водночас позиція ЄСПЛ як судового органу здебільшого, і насамперед у випадку зі свободою релігії (віросповідання), є досить неоднозначною. І тут справа не лише у Конвенції з прав людини, а в самій техніці тлумачення, яка часто викликає заперечення навіть у найзапекліших експертів з прав людини.

Розглядаючи більшість справ, судді ЄСПЛ приділяють серйозне значення самому обмеженню, що встановлюється державою щодо практики певної релігії у державі. Важливим для них є наслідки дотримання певних ритуалів відповідно з нормами суспільної етики і моралі. При цьому, розглядаючи скаргу певної конфесії, судді не вважають за потрібне визначати релігію, права представників якої обмежують, щоб зрозуміти чому вони сповідуються або здійснюють певні дії відповідно до своїх догматів.

Обмеження свободи релігії у цілях охорони здоров'я та захисту життя здебільшого піднімає дуже спірні моменти. Резонансною стала справа *Hoffman v. Austria*. Згідно з її матеріалами, заявник подав скаргу до ЄСПЛ, звинувачуючи державу в тому, що вона примусово змусила переливати кров його дитині, тоді як відповідно до його релігійних переконань (він був Свідком Єгови), переливання крові було заборонено. ЄСПЛ прийняв сторону матері, вважаючи, що примус всупереч релігійним переконанням, є втручанням в особисте життя.

Тип та особливості державно-церковних відносин в Україні на різних етапах історичного розвитку залежали від співвідношення політичних сил, які визначали державну ідеологію. Можна виокремити п'ять періодів таких відносин:

1) княжий (X – XV ст.) – державне сприяння поширенню християнства й становленню церковної системи, наділення церкви широкою правовою юрисдикцією;

2) козацький (XVI – XVII ст.) – співпраця військового керівництва Запорозької Січі й православної церкви на принципах звичаєвого права, наказів, християнських норм співжиття, визнання державного статусу церкви;

3) державний (XVII – XX ст.) – існування Православної церкви України у складі єдиної існуючої Московської патріархії; одержавлення церкви, перетворення її на державний виконавчий механізм;

4) радянський (1924 – 1991 рр.) – перебування Православної церкви України у складі тієї ж Московської патріархії; формальне проголошення закону про свободу совісті; насправді репресії проти духовенства та церковного активу, плюндрування священних реліквій, нищення пам'яток сакральної культури;

5) сучасний – здобуття незалежності; Українська держава взяла курс на реальне забезпечення свободи совісті й релігійних свобод своїх громадян та законодавчо зобов'язалася подолати негативні наслідки політики тоталітарного режиму щодо релігії [2].

Сучасний український період державно-церковних відносин визначається відповідними статтями Конституції України, Законом України “Про свободу совісті та релігійні організації”, затвердженим Верховною Радою України 23 квітня 1991 р.

Відповідно до ст. 11 Конституції України, держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Також, відповідно до ст. 35 Конституції України, кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова [3].

Отже, Конституція України проголошує, що Україна є світською державою: церква відокремлена від держави, а школа – від церкви. Кожна людина має право на свободу совісті та вільного вибору у ставленні до релігії. Усі релігійні організації в Україні мають рівні права. Кожна людина має право вірити у Бога у прийнятний для неї спосіб, що не суперечить законам України, не принижує гідність українського народу та віруючих інших національностей, не є викликом гуманності, не шкодить здоров'ю людей, соціальній стабільності та безпеці держави. Усі міжконфесійні та внутрішні церковні справи вирішуються віруючими без втручання держави та нерелігійних організацій, а церква, своєю чергою, стоїть поза політикою.

Українська держава зобов'язується робити практичні кроки в розвитку конституційних та законних принципів свободи совісті, які повністю вичерпують вимоги Загальної декларації прав людини. Так, відповідно до ст. 18 згаданого міжнародного правового акту, кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом із іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів [4].

Відповідно до ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі – Пакт), кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб [5].

Відповідно до ст. 1 Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань, кожна людина має право на свободу думки, совісті й релігії. Це право включає свободу обирати релігію чи мати переконання будь-якого виду на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та висловлювати переконання як особисто, так і спільно з іншими, публічно або приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень.

Також, відповідно до ст. 5 Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань, батьки або, у певних випадках, законні опікуни дитини мають право визначати спосіб життя в межах сім'ї згідно зі своєю релігією чи переконаннями, а також виходячи з морального виховання, яке, на їх думку, має отримати дитина.

Відповідно до цієї декларації, право на свободу думки, совісті, релігії або переконань передбачає, зокрема, такі свободи:

- 1) відправляти культу або збиратись у межах релігії або переконань, створювати й утримувати місця для цієї мети;
- 2) створювати й утримувати відповідні благодійні або гуманітарні установи;
- 3) виробляти, придбавати й використовувати у відповідній кількості необхідні предмети і матеріали, що пов'язані з релігійними обрядами або звичаями чи переконаннями;

- 4) створювати, видавати й розповсюджувати відповідні публікації у цих сферах;
- 5) здійснювати викладання з питань релігії або переконань у місцях, пристосованих до цієї мети;
- 6) звертатися по фінансову допомогу до окремих осіб та організацій і отримувати від них добровільні пожертвування;
- 7) здійснювати підготовку, призначати, обирати або призначати за правом успадкування відповідних керівників згідно з потребами й нормами певної релігії або переконання;
- 8) дотримуватись днів відпочинку, відзначати свята і відправляти обряди за приписами релігії чи переконаннями;
- 9) устанавлювати й підтримувати зв'язки з окремими особами і громадами у сфері релігії чи переконань на національному і міжнародному рівнях [6].

Відповідно до ст. 9 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [7].

Відповідно до ст. 4 Декларації прав національностей України, усім громадянам України кожної національності гарантується право сповідувати свою релігію, використовувати свою національну символіку, відзначати свої національні свята, брати участь у традиційних обрядах своїх народів [8].

Закон України "Про свободу совісті та віросповідання", прийнятий Верховною Радою України, вперше в історії України на законодавчому рівні закріпив положення щодо діяльності церкви та релігійних організацій. Так, відповідно до ст. 3 згаданого закону кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті, що означає гарантовану державою (йдеться не лише про правові та юридичні, а й про економічні, соціальні, політичні, організаційні гарантії тощо) можливість людини вільно і незалежно визначати своє особисте ставлення до релігії й виконувати пов'язані з ним дії, дотримуючись встановленого правопорядку.

Також, відповідно до ст. 5 цього закону, церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави. Держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству. Релігійна організація зобов'язана дотримуватись вимог чинного законодавства і правопорядку.

Здійснення свободи сповідувати релігію або переконання підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян, які встановлені законом і відповідають міжнародним зобов'язанням України [9].

Держава як основний регулятор суспільних відносин ще з самого початку української державності створювала норми, які передбачали, зокрема, кримінальну відповідальність у сфері віросповідання, здійсненні релігійних обрядів.

Зародження норм про відповідальність за посягання на свободу віросповідання відбулося ще за часів Київської Русі. Такі злочини мали назву релігійних або церковних. Найдревніша пам'ятка часів Київської Русі – Руська Правда – не містить жодної норми про релігійні злочини.

У цьому нормативно-правовому акті церковний злочин, що переслідується винятково церквою і за церковним правом, прирівнювався до релігійного злочину, який регулювався світськими законами.

Литовські статuti (XIV ст.) передбачали тільки перерахування релігійних діянь, без їх розкриття, з вказівкою санкцій. Передбачена можливість аналогії закону про кримінальну відповідальність.

Всі релігійні злочини, передбачені Соборним Уложением 1649 р., можна розділити на чотири типи: а) богохульство, тобто ганьба Бога і святих словесно або діями; б) церковний заколот – це порушення громадського порядку в церкві, що врегульовано церковними правилами, виражається в перериванні церковної літургії і інших обрядів; в) церковний заколот – це порушення громадського порядку в церкві, врегульованого церковними правилами, шляхом позбавлення життя, биття, образи; г) спокушання і віводіступництво, тобто звернення з християнської віри в нехристиянську.

Кримінальна відповідальність за посягання на свободу віросповідання в період перебування України у складі Російської імперії була встановлена законодавчою діяльністю Петра I. Артикул військовий 1715 р. виділяє чотири типи релігійних злочини: чародійство, богохульство, церковний заколот та злочинна діяльність священнослужителів.

Наступний етап кримінально-правового регулювання релігійної сфери з боку держави – це Зведення законів (видавництво 1832 р.), де в томі XV “Про злочини проти віри” в шести розділах систематизований весь матеріал: богохульство і осуд віри, відступ і відвернення від віри тощо.

Наступний етап почався з ухваленням 23 січня 1918 р. декрету “Про відділення церкви від держави і школи від церкви”. Пізніше, як у Кримінальному кодексі УРСР (далі – КК УРСР) 1922 р. (глава III), так і в КК УРСР 1927 р. (глава IV), була виділена окрема глава, присвячена релігійним злочинам, яка мала однакову назву: “Порушення правил про відділення церкви від держави”.

Наступний КК УРСР 1960 р. не мав окремого розділу, присвяченого релігійним злочинам. Кількість релігійних злочинів скоротилася удвічі, і вони розміщені в двох різних главах. Водночас дві норми повторюються у редакції попередніх кодексів і з'являється лише одна нова [10].

Група кримінально-правових норм, що містяться в ст. 178 – 181 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) 2001 р., здійснюють кримінально-правову охорону відносин, пов'язаних із свободою совісті та релігією.

На думку авторів Науково-практичного коментарю ККУ, у цих злочинів немає єдиного видового об'єкту, тобто, якщо перші три статті дійсно охороняють різні аспекти свободи світогляду і віросповідань, то остання (ст. 181 КК), навпаки, обмежує цю свободу з метою захисту здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей, як визначено в Конституції [11].

Ст. 178 ККУ встановлено кримінальну відповідальність за пошкодження релігійних споруд чи культових будинків [12]. Наслідками суспільно небезпечного діяння особи є пошкодження релігійної споруди або руйнування релігійної споруди.

Ст. 179 ККУ встановлено кримінальну відповідальність за незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь. У ч. 1 ст. 21 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” визначено, що релігійні організації мають право засновувати і утримувати вільнодоступні місця богослужінь або релігійних зібрань, а також місця, шановані в тій чи іншій релігії (місця паломництва). У ч. 9 ст. 17 згадуваного закону передбачено заборону самовільного захоплення культових будівель чи привласнення культового майна.

На думку науковця І. Шевчук, досліджувані злочини повинні включати безпосередньо в кримінальному законодавстві вказівку на мотив релігійної ненависті або ворожнечі, хоча зараз і не включають. Для цього науковець пропонує доповнити ст. 178 і 179 ККУ України відповідними вказівками на мотив.

Ст. 180 ККУ має назву “Перешкоджання здійсненню релігійного обряду”. Ч. 1 ст. 180 ККУ встановлено кримінальну відповідальність за незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд. Ч. 2 ст. 180 ККУ встановлено кримінальну відповідальність за примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду. Потерпілим від цього злочину є священнослужитель певної релігійної організації. Спосіб примушування – фізичне чи психічне насильство над потерпілим [13].

Ст. 181 ККУ має назву “Посягання на здоров’я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів”. Ч. 1 ст. 181 ККУ встановлено кримінальну відповідальність за організацію або керівництво групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров’ю людей або статевою розпущістю. Законодавець сконструював диспозицію частини першої цієї статті таким чином, що кримінальна відповідальність настає уже з моменту вчинення організаційних дій зі створення групи або дій із керівництва вже створеною групою, незважаючи на те, чи було вчинено посягання на здоров’я людей такою групою осіб. Проте фактичне заподіяння шкоди здоров’ю особи не охоплюється складом злочину і потребує додаткової кваліфікації за статтями ККУ, що встановлюють відповідальність за злочини проти життя та здоров’я особи.

Отже, держава Україна гарантує кожному свободу у дотриманні своїх переконань, зокрема, релігійних, сповідування тієї віри, яку особа вважає для себе найбільш прийнятною, та вільне здійснення релігійних обрядів. Обмеження встановлюється лише законом відповідно до норм Конституції України та міжнародно-правових актів, які діють в Україні. З огляду на це, на практиці виникає питання межі між суб’єктивним правом особи на свободу сповідування релігії та захистом інших соціальних цінностей, зокрема життя як найвищої із них, що встановлено ст. 3 Конституції України, та яким чином повинна держава регулювати на таке явище.

Наприклад, представники релігійної організації “Свідки Єгови” відмовляються від переливання крові при виборі методів лікування. У 2003 р. в одній із українських газет була опублікована стаття, в якій йшлося про те, що жінці перелили кров після пологів попри те, що жінка відмовлялася від цього, оскільки вона – Свідок Єгови. У цій ситуації особа могла померти, але вона заявила, що повністю свідома свого вибору [14].

Поки українське законодавство чітко закріплює повну свободу особи у виборі лікування. Відповідно до ч. 3, 4, 5 ст. 284 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), надання медичної допомоги фізичній особі, яка досягла 14 років, проводиться за її згодою. Повнолітня дієздатна фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, має право відмовитися від лікування. У невідкладних випадках, за наявності реальної загрози життю фізичної особи, медична допомога надається без згоди фізичної особи або її батьків (усиновлювачів), опікуна, піклувальника [15].

Також, відповідно до ч. 2 ст. 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я, згода пацієнта чи його законного представника на медичне втручання не потрібна лише у разі наявності ознак прямої загрози життю пацієнта за умови неможливості отримання з об'єктивних причин згоди на таке втручання від самого пацієнта чи його законних представників [16].

Відповідно до ч. 3 ст. 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я, якщо відсутність згоди може призвести до тяжких для пацієнта наслідків, лікар зобов'язаний йому це пояснити. Якщо і після цього пацієнт відмовляється від лікування, лікар має право взяти від нього письмове підтвердження, а при неможливості його одержання – засвідчити відмову відповідним актом у присутності свідків.

Відповідно до ч. 5 ст. 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я, якщо відмову дає законний представник пацієнта і вона може мати для пацієнта важкі наслідки, лікар повинен повідомити про це органи опіки і піклування.

Окрім того, обов'язок негайного медичного втручання покладено на лікаря статтею 37 Основ законодавства України про охорону здоров'я, де вказано, що медичні працівники зобов'язані невідкладно надавати необхідну медичну допомогу у разі виникнення невідкладного стану людини. За несвоєчасне і неякісне забезпечення необхідною медичною допомогою, що призвело до тяжких наслідків, винні особи несуть відповідальність відповідно до закону. Відповідно до ч. 1 ст. 52 згаданого закону, медичні працівники зобов'язані надавати медичну допомогу у повному обсязі хворому, який знаходиться в критичному для життя стані. Тобто, це означає, що лікар має обов'язок застосовувати всі можливі заходи, що дозволені відповідним законом, для підтримання життя хворого, який знаходиться у небезпечному для життя стані.

Зазначені положення повністю узгоджуються із ЦКУ, адже згідно з ч. 5 ст. 284 ЦК, у невідкладних випадках, за наявності реальної загрози життю фізичної особи, медична допомога надається без згоди фізичної особи або її батьків (усиновлювачів), опікуна, піклувальника. Іншим прикладом надання медичної допомоги без згоди фізичної особи є випадки екстремальних ситуацій (стихійне лихо, катастрофи, аварії, масові отруєння, епідемії, епізоотії, радіаційне, бактеріологічне і хімічне забруднення тощо).

Вважаємо слушною думку про те, що відповідний закон закріплює право лікаря без згоди пацієнта чи його законних представників проводити медичне втручання, однак лише у виняткових випадках, коли зволікання при встановленні діагнозу чи проведенні операції загрожує життю хворого. Дії лікаря у невідкладних випадках є діями в умовах крайньої необхідності, яка виникає за реальної небезпеки, що загрожує життю хворого. Крайня необхідність має місце за певних умов, а саме, коли:

– небезпека для життя людини дійсно є реальною, а не можливою;

– небезпека, яка загрожує життю, не може бути ліквідована іншими засобами, крім відповідного втручання;

– шкода, яка заподіюється при втручанні, повинна бути менш небезпечною для хворого, ніж шкода, спричинена патологічним процесом чи травмою [17].

На думку автора, інститут законного представництва в контексті надання згоди на лікування чи відмови від її надання заслуговує окремої уваги. Держава Україна в особі її законодавця закріпила диспозицію в цьому питанні, навіть, якщо це матиме тяжкі наслідки для особи. На думку авторів Науково-практичного коментарю ЦКУ, відповідно до ч. 4 ст. 284 ЦКУ, підставою виникнення, зміни і припинення відносин із надання медичної допомоги є воля особи. Це один із прикладів прояву головного принципу цивільного права – принципу диспозитивності. Відсутність елементів влади та підпорядкування підтверджує цивільно-правову (приватно-правову) природу права на медичну допомогу [18].

Із аналізу наведених законодавчих приписів автор робить висновок, що законний представник не несе жодної відповідальності за надання відмови у переливанні крові особі, яку він представляє. Підставою для цього можуть існувати релігійні переконання. Однак, якщо законний представник надає відмову у переливанні крові чи застосуванні інших заходів медичного спрямування для того, аби зберегти життя особі, яку він представляє, при цьому мотивуючи це релігійними переконаннями, а насправді умисел спрямований, наприклад, на те, аби хворий загинув, і таким чином законний представник матиме вигоду (наприклад, успадкує майно), то в такому випадку має місце опосередковане виконавство – законний представник особисто не виконує дій, що становлять злочин. Натомість такі дії в цій ситуації вчиняє лікар, який, однак, не підлягає кримінальній відповідальності, за умови, що він не знав чи не міг знати про наявність корисливого мотиву в діях законного представника [19]. У такому випадку кримінальній відповідальності підлягає лише законний представник, який надав відмову у медичній допомозі, за п. 6 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України “Умисне вбивство з корисливих мотивів”.

Доцільно також звернути увагу і на відношення інших держав до цієї проблематики. У 1993 р. у Японії особі, яка потребувала медичного лікування, було перелито кров, попри її попередню відмову з огляду на її релігійні переконання. Таким чином, цій особі було врятовано життя. Однак особа подала позов до суду проти лікаря та лікарні. Верховний суд Японії визнав, що було неправильно переливати кров усупереч її чітко висловленому бажанню. У резолютивній частині рішення було зазначено, що “право приймати рішення” у таких випадках “треба поважати як особисті права”.

В Аргентині у 2012 р. особа зазнала вогнепального поранення, тому її привезли до лікарні. Особа мала при собі заповнений медичний документ, який був підписаний задовго, про те, що відмовляється від переливання крові, оскільки особа – Свідок Єгови. Хоча стан цієї особи був важким, медичний персонал не здійснив згаданого медичного заходу. Втім батько зазначеної особи отримав дозвіл суду, який скасував вказане волевиявлення. Згодом апеляційний суд скасував постанову нижчого суду і вирішив, що бажання пацієнта, висловлене у медичному документі, “треба поважати”. Справу розглядав згодом Верховний суд Аргентини, який не знайшов жодних підстав сумніватися в тому, що “медичний документ про відмову від переливання крові, укладено з розважністю, з чітким наміром та добровільно”. Суд наголосив: “Кожна дієздатна і доросла особа має право задалегідь висловити своє волевиявлення щодо свого здоров'я і може погоджуватись на певні методи лікування чи відмовлятися від них... Це волевиявлення лікарів повинні поважати” [20].

Для прикладу, в Англії пацієнту, який набув повної цивільної дієздатності і усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними, гарантовано право відмовитись від лікування, навіть якщо така відмова загрожує його життю. Якщо ж пацієнт з будь-яких причин не в змозі повідомити лікаря про свої релігійні переконання, найближчі родичі можуть тільки висловити свої припущення щодо його ймовірних побажань (таким чином заперечення близьких родичів на проведення переливання крові буде мати законну силу лише в тому випадку, коли пацієнт завчасно повідомив про це лікаря).

Як у зарубіжних країнах, так і в Україні, ситуація ускладнюється, коли пацієнтом є дитина. Ч. 5 ст. 43 “Основ законодавства України про охорону здоров’я” передбачено обов’язок лікаря щодо інформування органів опіки та піклування про відмову законних представників пацієнта, яка може мати для пацієнта тяжкі наслідки. У подальшому проведення медичного втручання можливо здійснити, як показує практика, за рішенням суду. Однак час може не бути на користь пацієнта.

Наприклад, в Австралії закон не дозволяє батькам заборонити переливати кров їхнім дітям. До речі, при прийнятті до австралійських лікарень хворим на руку одягають спеціальний браслет, де поруч із віком та адресою вказується і релігія пацієнта. Така інформація розміщена на кожній сторінці історії хвороби.

В Канаді суди не можуть затверджувати способи лікування, які б суперечили волевиявленню дітей віком до 16 років, без того, щоб дати їм змогу довести, що вони достатньо самостійні, аби приймати власні виважені рішення. Так, особа у віці 14 років потрапила до лікарні з сильною внутрішньою кровотечею. Особа мала документ “Волевиявлення щодо медичного втручання”, в якому вказала, що відмовляється від переливання крові навіть в екстрених випадках. Лікар звернувся до суду за дозволом перелити їй кров, на що суд дав згоду [21].

Справу згодом розглянув Верховний суд Канади. Суд постановив відшкодувати особі усі її витрати, пов’язані з судовим розглядом, і видав постанову, що визнавала її право і право інших дітей, які бажають користуватися правом, особисто вибирати метод лікування. Суд зазначив: “У контексті медичної допомоги молодим людям віком до 16 років має бути дозволено намагатись пояснити свої погляди на ті чи інші методи лікування, що свідчило б про відповідний рівень незалежності їхньої думки та їхню зрілість”.

Висновки

Свобода віросповідання є одним із природних прав людини, яке захищається законодавством України. Норми, присвячені цьому питанню, є в Конституції України, міжнародних правових актах, ратифікованих Верховною Радою України, а також національному законодавстві. Держава, проголошуючи суб’єктивне право особи належати до релігійної громади, яка в установленому законодавством порядку зареєстрована в Україні, бере на себе обов’язок охороняти таке право. З іншого боку, Україна бере на себе обов’язок охороняти права інших осіб від тих, які можуть пропагувати посягання на основоположні цінності в державі, такі як життя, здоров’я громадян, конституційний лад, громадський порядок. З огляду на це, з метою захисту зазначених понять, законодавець вніс відповідні статті в Кримінальний кодекс України, що знаходяться в різних його розділах, які є гарантіями забезпечення дотримання громадського порядку, основоположних прав людини, її свобод. Зокрема, існують лише чотири кримінально-правових склади, які встановлюють відповідальність за посягання на свободу віросповідання, тобто присвячені виключно посяганням на свободу совісті і віросповідань,

передбачені ст. 178-181 Кримінальний кодекс України. Решта складів змішані – лише опосередковано посягають на свободу віросповідання.

Законодавець закріпив свободу кожного сповідувати релігію, яку особа вважає найбільш прийнятною. Водночас особа вправі відмовитися від засобів медичного спрямування, що суперечать її релігії. Таку відмову у визначених випадках може надавати законний представник особи. Таким чином, кримінальна відповідальність не настає, якщо хворий помре внаслідок наданої законним представником відмови за умови відсутності умислу в законного представника на вбивство особи. Також немає встановленої кримінальної відповідальності за переливання крові чи вжиття інших заходів для збереження життя хворого лікарем без попередньої згоди такої особи. Отже, можемо зробити висновок, що якщо особа зазнала такого медичного втручання, вона може звертатися в суд із позовом про відшкодування моральної шкоди завданої насильницьким проведенням медичної операції, яка суперечить релігійним поглядам позивача.

Список використаної літератури

1. Захист свободи віросповідання. Позиція Європейського суду з прав людини // Українське право: всеукр. Інтернет – видання. URL : http://www.ukrainepраво.com/international_law/european_court_of_human_rights/zakhyst-svobody-virospovidannya-pozysiya-evropeys%60kogo-sudu-z-prav-lyudyny.
2. Правове забезпечення свободи совісті в Україні. URL : <http://www.horting.org.ua/node/1488>.
3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Загальна декларація права людини від 10.12.1948 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
6. Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігій або переконань від 25.11.1981 р. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_284.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
8. Декларації прав національностей України № 1771-XII від 09.11.1991 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1771-12>.
9. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України № 987-XII від 23.04.1991 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.
10. Швидченко І. І. Свобода віросповідання як об'єкт кримінально-правової охорони : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. н. / Київський національний університет внутрішніх справ. К., 2009. С. 12.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. Ковальського В. С. URL : <http://meگو.info/матеріал/стаття-180-перешкоджання-здійсненню-релігійного-обряду>.
12. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page6>.
13. Злочини проти релігійних прав та правовідносин. Кримінальне право України (Особлива частина) : підручник. URL : http://pidruchniki.com/1494080759929/pravo/zlochiny_protі_religiynih_prav_pravovidnosin.

14. Краще смерть, ніж чужа кров? // Волинь – Нова : Інтернет-видання. URL : <http://volyn.com.ua/news/928-krashche-smert-nij-chuja-krov.html>.

15. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page6>.

16. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України № 2801-ХІІ від 19.11.1992 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/page2>.

17. Відмова від медичного втручання. Примусове лікування / Ольга Волкович // Юрист и Закон. URL : <http://lexliga.com/ua/novosti/otkaz-ot-mediczinskogo-vmeshatelstva.-prinuditelnoe-lechenie>.

18. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за заг. ред. проф. Харитонова Є. О. URL : <http://uristinfo.net/kodeksy/257-npk-do-tsivilnogo-kodeksu-ukrayini/7139-predstavnitstvo-za-zakonom.html>.

19. Тема 11. Співучасть у злочині. Специфічні прояви співучасті // Кримінальне право. Загальна частина : мультимед. навч. посіб. / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. URL : http://www.naiu.kiev.ua/books/mnr_krum_pravo_zag/Files/Lekc/T11/T11_P4.html

20. Захист права вільно поклонятися Єгови. URL : <https://www.jw.org/uk/публікації/книжки/боже-царство/перемоги/справи-про-свободу-віросповідання>.

21. Там само.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2017

Схвалена до друку редколегією 24.10.2017

O. Kornat

PUBLIC AUTHORITIES' ASSURANCE OF A PERSON'S RIGHT TO LIFE WITH OBSERVANCE OF THE RELIGION GUARANTEES

The article deals with the legal aspects of public authorities' assurance of a person's right to life with observance of the religion guarantees. The analysis of the current legislation in the context of the Ukraine's regulation of religion and the activities of religious organizations is given. The attention was paid to the criminal law regulation of the violation of the current legislation on freedom of religion, as well as the conditions of the legitimacy of the restriction of a person's right to freedom of religion are clarified.

Key words: public administration, jurisprudence, society, freedom of religion, religious organization, law, religion.